

Duyum, His, Hareket İlişkiselliğinde Bir Yakınlık Deneyimi: *Hisler Arşivi İstanbul*

Gizem Aksu

Feminist Tahayyül, 6(1): 169-180.
(Sanat)

Duyum, His, Hareket İlişkiselliğinde Bir Yakınlık Deneyimi: *Hisler Arşivi İstanbul*

Gizem Aksu

2016... Kamusal alanlarda üst üste meydana gelen canlı bomba saldırıları, darbe girişimi, saldırıların devam edeceğine dair söylemlerden fiziksel ve psikolojik olarak çok etkilendiğim, kalabalık kamusal alanlara giremediğim, metroya binemediğim, “gözümün kesmediği” durumlarda defalarca otobüs değiştirdiğim, korku, kaygı, endişe dolu bir yıld. Kadıköy’de oturuyordum ve oturduğum yakaya geçerken vapur kullanmayı tercih ediyordum. Şu ana kadar hiç terör saldırısına uğramamış vapurların bu sefer hedefte olduğuna dair söylentiler, vapurların içinde bazen korkuyla karışık bir sohbete, bazen de tam tersi, kaygılı bir sessizliğe neden olabiliyordu.

O günlerden birinde evime dönmek için Karaköy’den vapura binmiştim. Yine kaygılı sessizliğin hakim olduğu bir akşam vapuru. Göz göze gelebileceğim, belki rahatlığından cesaretle kaygımı dindirebileceğim birini aradım. Uçuş korkusu olanlarımız bilir, hostesle göz kontağı çoğu zaman korkuyu dindirir. Dakikalarca aramama rağmen maalesef kimsenin gözlerini yakalayamadım, rahatlayamadım. İnsanlar kafaları sanki kara bulutlarla kaplanmışçasına yere ya da telefonlarına bakıyorlardı, bu bulutları aşabilmek pek mümkün görünmüyordu.

Bu yolculuk boyunca kara bulutları besleyen toplumsal dinamiklerin bedenlerimizi nasıl etkilediği üzerine düşündüm, etrafımdaki bedenleri gözlemledim. Kendi bedenimdeki tedirginliğin ve tetikte olma halinin beni ne kadar yorduğunu hissettim. Kaslarım, her an kaçmam gerekebilir düşüncesiyle yarı gerilmiş şekilde tetikte bekliyor, gözlerim etrafı kolaçan etmekten çukurlarına oturamıyordu. Aslında ben, bedenimde oturamıyor gibiydim. Vapurda,

benim bu aşırı-uyanık halimden başka farklı haller gözlemlemek de mümkündü. Koltuğun köşesine, kalçası, bacakları bir yerde, gövdesi başka yerde, kaykılarak oturmuş telefonuna bakan da vardı; sanki vapur denizin üstünde değil de denizin altında gidiyormuşçasına nefesini tutmuş, bir yerlere dalan da... Farklı uyuma, uyuşma, uyanıklık halleri... Bu hallerin hisleri, bedensellikleri, hareketleri, hareketsizlikleri...

Sosyo-kültürel, politik ve ekonomik dinamiklerin bedenın sahiplik hissi, konum hissi, pozisyon hissi gibi sinir ve kas sistemiyle ilgili edimlere nasıl etki ettiğini düşünmeye başladım. Kaçmak için yarı gergin olarak tetikte bekleyen kaslarımı kemiklerine, yuvalarına oturamayan gözlerimi çukurlarına, tuttuğum nefesi omurgama nasıl yakınlaştırabilirdim? Bedende olanın toplumsal olanla nasıl ilişkilendiğine, hissin kişisel ve kolektif bedenlerde nasıl bedenselleştiğine *propriozepeziyon*¹ araştırmalarıyla bakabileceğimi düşündüm.

Aristoteles tarafından görme, işitme, koku alma, tat alma ve dokunma olarak sınıflandırılan duylara (2019) ek olarak, 17. yüzyılda başka bir duyumsamadan bahsedilmeye başlanmıştır. İlk kez 1820'lerde anatomist, fizyolog ve nörolog Charles Bell (1826) tarafından ele alınan bu duyumsama o zaman "kas duyumsaması" olarak adlandırılmış ve "6. duyu" olduğu öne sürülmüştür. Bell kasların, motor sinirlerin uyarılması nedeniyle kasılmanın yanı sıra başka işlevleri olabileceğinin üzerinde durmuştur. Sadece bedenimizin ve uzuvlarımızın pozisyonunu bilmek sayesinde, kas eforundaki saniyelik değişimleri duyumsayabildiğimize dikkat çekmiştir. Bell'in çalışması sonraki yüzyılda geliştirilerek "propriozepeziyon" adını alacak (Sherrington, 1906, 130), bedenın kendini ve uzamdaki konumunu kendisine referansla bulduğu, hissederek bildiği duyumsama sisteminin anlaşılmasına büyük katkıda bulunacaktır.

¹ Propriozepeziyon ilk defa nörofizyolog Charles Sherrington tarafından geride bıraktığımız yüzyılın başında, 1906'da isimlendirilmiş; Latince'de; "kendi" anlamında olan "proprius" kelimesi ve algı anlamında gelen "perception" kelimelerinden türetilmiştir. Bedene yayılmış bir grup özelleşmiş duyu siniriyle propriozepeziyon; beden sahipliği hissi, postür ve pozisyon hissi, beden parçalarının öz konum hissi, bedenın uzam içindeki konum hissi ve harekette kas elastisitesi, tendonlardaki tansiyon, eklem basıncı, başın yerçekimi ile ilişkisi, denge ve koordinasyon gibi geniş bir alanda duyumsama sağlamaktadır.

Sinir sistemi artık mekanik bir bakış açısıyla, eskinin telefon şebeke sistemi gibi bütünleşik bir kablo sistemi olarak değil de kendi kendini düzenleme ve yeniden yapılanma becerisine sahip karmaşık bir sinirsel yapı, “ıslak tropikal bir orman” gibi düşünülüyor (Schleip, 2012: 140). Bu bakış açısıyla bedenlerimizin, bedenselliklerimizin onları çevreleyen titreşimlerle yakından sinyalleştiklerini kavrayabiliyoruz:

Bu hisli coğrafyada ne hissediyorum?

Bu hisli coğrafyada neler hissediyorsun?

Bu hisli coğrafyada bize hissettirilenler ne?

Bu hisli coğrafyada nasıl hissizleştiriliyoruz?

Acil Umut, Delirten Cazibe, Radikal Şefkat, Kozmik Tutku

2017’de *A Corner in the World*’de² “Bu hisli coğrafyada neler hissediyorsunuz?” sorusu etrafında düzenlediğim sanatsal konuşmalardan beri, farklı kamusal alanlardaki gündelik karşılaşmalardan, gözlemlerden, kolektif buluşmalardan, kişisel sohbetlerden, toplumsal tezahürlerden hisler, imgeler, hareketler not ediyorum. Bağlamlarını, gözlemlediğim bedensel tezahürlerini, nasıl bedenselleştiklerini fiziksel notlarıyla (beden parçalarının birbiriyle ilişkisi, beden duruşu, ağırlık merkezinin ve ağırlık değişimlerinin nasıl olduğu, beden mekanla kurduğu ilişki gibi) arşivliyorum. Bahsettiğim vapur yolculuğundan sosyopolitik imgelemime kazınan bedensel tasarım da (kara bulutlarla kaplı bedenler) bu arşivin bir parçası.

² Sanat, kültür ve yaratıcı endüstrilerin kesişiminde küratöryel pratikler yürüten bir organizasyon: <https://acorerintheworld.com/entrance/>

Bu soruların çok katmanlılığı ve karmaşıklığıyla kinestetik olarak (hareketi duyumsayarak) beraberce ilişkilirmek için farklı bedensel donanım, yaş ve yaşam tecrübelerinden gelen dört kadın dans sanatçısını, Suzan Alev, Zeynep Günsür Yüceil, Leyla Postalcıoğlu ve Ekin Tunçeli'yi davet ettim. *Political Imaginaries* [Politik Tahayyüller] başlığıyla yola çıkıp *Worlds Without Ends*'e [Sonları Olmayan Dünyalar] doğru evrilen araştırmamın diğer sanatçıların katılımıyla kolektif bir alana dönüşmesi, araştırma sürecinin her birimize kattıkları, aramızda kurduğu bağ ve biriktirdiklerimiz nedeniyle, bu araştırmayı Cvetkovich'in (2003) *hisler arşivi* kavramından ilham alarak *Hisler Arşivi: İstanbul*³ adıyla eserleştirdim.

Delirten Cazibe, Fotoğraf: Derin Cankaya

³ Tasarım, Koreografi & Yönetim: Gizem Aksu / Performans: M. Suzan Alev, Leyla Postalcıoğlu, Ekin Tunçeli, Zeynep Günsür Yüceil & Bahar Vidinlioğlu / Sahne Tasarımı: Bengi Günay / Işık Tasarımı: İrfan Varlı / ÖzgünMüzik: Emre Malikler; Ah! Kosmos'un Anneanneminin Koah'sı, dEUS'un Quatre Mains eserleriyle / Maske: Leyla Okan / Görüntü Yönetmeni: Derin Cankaya / Animasyon: Valko Chobanov, Nina Paley / Afiş Tasarımı: Pelin Kırca / Proje Asistanı: Büşra Tuna.

Vapurdaki deneyimimden sosyopolitik imgelemime kazınan bedensel tasarım, bedenin mevcudiyetini ve performansını etkileyen üç önemli fiziksel koşulu beraberinde getiriyordu. İstanbul'un kamusal alanlarında gezen bedenlerin farklı şekillerde deneyimlediği bu fiziksel koşullar, *Hisler Arşivi: İstanbul* için yarattığımız duyu, his ve hareket dünyasını oluşturdu:

- 1) Gözlerin, dışarıdan görsel veri almayacak şekilde kapanmış olması.
- 2) Nefesin kısıtlanmış olması.
- 3) Bu görsel veri ve nefes sınırlandırması içinde, statik ve dinamik propriyosepsiyonun olasılıklarında denge, koordinasyon, ağırlık değişimi, momentum, duyum-his-hareket ilişkisinin yeniden ve yeniden kurulması.

Bu koşullar çerçevesinde, arşivimde topladığım bazı hisler, imgeler ve hareket örüntüleri üzerine çalışmaya başladık. İstanbul bağlamında sadece umut değil, umudun aciliyeti de önemliydi. Şefkat yumuşak, tatlı, uysal değildi; radikaldi, doğrudandı, müdahaleyle iletilebiliyordu. İstanbul dinamizmi, çok katmanlı sosyo-ekonomik, politik ve kültürel yapısıyla cezbederken; kaosu, sıkışmışlığı, gri gürültüsü ve yönetilemeyişiyle delirtebiliyordu. Her şeye rağmen çoğu insanın bırakamadığı, vazgeçemediği bir tutkuydu İstanbul. Kaderdi, kısmetti ya da kozmostu insanların onda tutan. Birlikte çalıştıkça hislerin yoğunlukları, bedene tezahürlerindeki ayrıntılar yavaş yavaş belirdi ve *Hisler Arşivi: İstanbul*'un “acil umut”, “delirten cazibe”, “radikal şefkat”, “kozmetik tutku” adlı bölümleri şekillenmeye başladı.

Gözenekleşmesi, Fizikselliği, Bedensel Bilginin Geçirgenliği

Hareketli bedende yön, seviye, denge ve hızı ayarlama ana bilgi sağlayıcısı olarak kullanmaya alıştığımız gözleri devre dışı bıraktık ve bedenin mevcudiyeti ile performansında meydana gelecek değişiklikleri, bakışı içe düşürerek araştırmaya başladık. Bakışı içe düşürmek, bu halde mekânda hareket etmek ve üstelik birlikte hareket etmeye çalışmak hiç

kolay değildi. Bu fiziksel koşullarda, görsel verinin yokluğunda, bedenin kendi içindeki bağlantısal bütünlüğünü, beden-beden, beden-mekân ilişkisini sinir sisteminin tüm olanaklarını kullanarak, bir anlamda gözenekleşerek bulmak gerekiyordu. Gözenekleşme, bedensel algıda alışkanlığa dönüşmüş başka bir deyişle, gözde olmaya alışmış duyumsama ve davranışları soyup, duyumsamayı beden bütünselliğine açıyor ve duyumsamada farklı çeviriler, bağlantılar, anlayışlar bulmayı gerektiriyordu: Bastığın zeminin pürüzünden, ışığın maskenin içine yansıyan yoğunluğundan yön bulmak; sesin hangi taraftan ne kadar yükseklikte geldiğinden mesafe tayin etmek; beden bütünselliğine dokunuşunun basıncından dengeyi yakalamak gibi.

Radikal Şefkat, Fotoğraf: Derin Cankaya

Bu normatif olmayan, yaratıcı, akıcı ilişki ve iletişim dilinin bizi, hem kendi bedenimizle hem de birbirimizle farklı bir yakınlık seviyesine taşıdığına inanıyorum.

Türkiye'nin sosyopolitik ortamında meydana gelen ani, beklenmedik değişimler sırasında, öncesinde ve sonrasında bir grup kadın olarak kendi bedenimizde gözenekleşip yaşananların etkisine, içimizde birikenlere, kalanlara, bedendeki hissel izlere sinir sisteminin bu sınırsız çeviri olanakları üzerinden bakıyorduk. Toplumsal bedenlerimizi saran bulutların içinde, sinir sisteminin yeni ilişki kurdukça parlayan sinaptik evreninin derinliklerinde buluşuyorduk. Gözenekleşen bedenimizi içten saran bu sinaptik evrenin keşfi, genişliği, canlılığı korku politikalarına karşı “Bedenlerimizin Başkaldırısı”ydı sanki. Bedeni küçülten, parçalayan, ezen, öteleyen, öldüren ya da donduran güç ilişkilerinin ortasında, gözlerimizi kapayıp olayların içine dalmanın duyusal berraklık, hissel geçirgenlik ve bedensel bütünlük getirdiğini gözlemliyorduk. Bedenselliğimize dayatılan olasılıklar ve olanaksızlıklardan sıyrılıp sinir sisteminin sınırsız potansiyelini güvenli bir ortamda, birbirimizden güç alarak, gözenekleşerek; her çalışmada biraz daha geçirgenleşerek keşfediyorduk. Dışarıdan bakıldığında bulutlarla kaplanmış, görüş ve nefes alanı kısıtlanmış gibi görünen bu beden, aslında bu koşullar içinde ve eşliğinde hareket edebilmek için içeriden duyusal, duygusal ve hissel bir devrim geçiriyordu. Fiziksel kısıtlarla başa çıkarken kurulan yeni sinirsel ve bedensel bağlar bir dolu psikosomatik yankı ve yoğunluğu beraberinde getiriyordu. Kolay ya da zor olmasından bağımsız olarak, gördüğü koşulların karmaşıklığında edilgenleşen bir beden yerine, deneyimlediği koşulların karmaşıklığında gözenekleşerek yeni sinirsel bağlantılar yaratabilen, bakışı içe düşürerek kendini dinleyen, hissedilen, hareket eden bir bedene dönüşebildim. Böylelikle, sanat aracılığıyla kolektif bir duyumsama, his ve hareket alanı yaratabilmiş olmak, bu eserin yaşamımı değiştiren, beni hem insan hem sanatçı olarak güçlendiren tarafı oldu.

Cvetkovich'in *Depresyon: Toplumsal Bir His* (2021) kitabında depresyonun nasıl üretildiği, dolaşıma girdiği ve nasıl bedenselleştiği üzerine yazdıkları, dans araştırmasında yaşadıklarımızı başka bir yerden okumak konusunda benim için ilham verici oldu. Cvetkovich kitap boyunca, zorlaşan politik durumlardan ya da gündelik hayatın neoliberal tekdüzeliğinden kaynaklanan kördüğümü ve girilen çıkmaz sokağı hem bir sıkışma hem de bir potansiyel olarak ele alır. Yavaşlamayı hatta duraklamayı zayıflığın ya da başarısızlığın işareti değil, keşfedilmeye değer bir alan olarak görür. Depresyon ve depresyonun toplumsal dinamikleri

üzerine olan tartışması şu soruları beraberinde getirir: Depresyon, tıbbileştirilen ya da olumsuzluk barındıran bir kategori olmaktan çıkarılırsa ne söyler, ne anlama gelir? Depresyonu umutsuzluk, korku, mutsuzluk, uyuşukluk gibi his sözcükleriyle örmezsek ne olur? Cvetkovich'in çalışmaları travma, depresyon, yılgınlık, umutsuzluk durumlarında ortaya çıkan üretici, dönüştürücü dinamikleri incelerken sanat ve aktivizmin hislere, hislerin bedenimizde bıraktığı izlere, hislerin paylaştıkça birbirine nasıl dönüştüğüne ve bedenleri nasıl harekete geçirdiğine dair derinlikli analizler sunar. Cvetkovich bir yönetimsellik stratejisi olarak dayatılan hisleri sanat ve aktivizmle dönüştürebileceğimizi, farklı kamusalılıklar yaratabileceğimizi ve farklı bedensellikler inşa edebileceğimizi savunur. Ramos-Zayas'ın (2011) da söylediği gibi, devlet, market, neoliberal ve militer politikalar, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve farklı iktidar biçimleri, hisleri orkestre edip yönetmektedir. Dolayısıyla, hisler çeşitli güç ilişkileri, özne inşa stratejileri ve yönetimselliğin analizinde önemli bir boyut haline gelirken görülür ki, bazı hisler geçerli bazılarıysa yasaklı sayılmaktadır. Bazı hislerin akışına müdahale edilmezken başka bazı hisler hasır altı edilmekte, manipüle edilmekte ya da kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Tüm bu hisler, bedenlerimizin içinde, bedenlerimizle yaşanmakta, dönüşmekte, hareket etmektedir.

Kozmik Tutku, Fotoğraf: Derin Cankaya

Gözenekleştğin ya da Bedenin Başkaldırdığı Yakınlıklar

Cvetkovich'in "hisler arşivi" kavramının da verdiği ilhamla, şiddetin, muhafazakarlığın, toplumsal travmanın arttığı bir döneme duyum-his-hareket ilişkisi üzerinden, sanatla bakabildik. Bu çalışmada deneyimlediğimiz gibi, bedenlerin sanat ve aktivizm sayesinde travmaları üzerinden kişisel ve kolektif hareket alanları oluşturabilmesini, farklı kamusal biraradalıklar yaratarak travmanın güçlendirici, yaratıcı ve harekete geçiren taraflarını keşfetmesini “Bedenin Başkaldırısı” olarak adlandırıyorum.⁴

⁴ Cvetkovich’le eseri paylaşıp sürecimize verdiği ilham ve itki için ona teşekkür ettiğimde, ‘hisler arşivi’ kavramının bu şekilde alımlanmasının isteyebileceği en güzel yollardan biri olduğunu çünkü kendisinin de dansçılığının yazdıklarını şekillendirdiğini ancak bu etkinin çok da aşikâr olmadığını söyledi. Onun bu içten yanıtı bence sinir sisteminin sınırsız çeviri, bağ ve bağlantı potansiyelinin bir kez daha altını çiziyor.

Provadan bir an, Fotoğraf: Gizem Aksu

Hisler Arşivi: İstanbul bizi birbirimize yakınlaştırdı ve bu yakınlık, his kavramının katmanlarına sızabilmemizi sağladı, teorik değilse de kinestetik olarak... Dansın bilinmez yolculuğunda harika bir bağlam oldu, hisler. Bazen dille tanımlanamayan yoğunluklarını bedene indirmeye çalıştık. Dansla yazımın uçuculuğunda arşiv; bedensel, mekânsal ve zamansal olarak bir kompozisyonu işletmeye çalışmanın (her) andaki çabasına dönüştü. İlerleyen yıllarda farklı coğrafyalara dağılmış olsak da kaybolmak yerine yıllanıyor yakınlığımız. Kaygı, korku, endişe devam ediyor ama sanat üzerinden onları dönüştürdüğümüz, hislerin bedensel ifadesinin ve kadın dayanışmasının gücünü sinir hücrelerimize kadar hissettiğimiz ve gösterdiğimiz bir biraradallığı mümkün kılmış olduğumuzun bilgisi hep bedenlerimizde, bizimle...

Hisler Arşivi: İstanbul'un bizde yarattığı yakınlaşmalardan çıkan ve izlerini taşıdığımız soruları buraya, derginin yakınlık dosyasına da bırakmak isterim:

- Gözlerini kapatıp bakışı içe düşürdüğünde bedeninde ilk nereye dokunmak istersin? Bedeninin neresinin kendi temasına ihtiyacı var?
- Tuttuğun nefesi ağrıyan bölgesine vererek o bölgeyi ısıtabileceğin, ordaki kas ve kemikleri nefesinle titreştirebileceğin kim var? Ağrıyan bir yerini nefesinin gücüne teslim edebileceğin biri var mı?
- Gözenekleştiğin ya da Bedeninin Başkaldırdığı, duyum, his ve hareket ilişkiseliliğinin normatif olmadan, akıcı, yaratıcı olarak düzenlendiği yakınlıklar, sana nasıl hissettirir(di)? Seni nasıl hareket ettirir(di)?

Kaynakça

- Aristoteles (2019) *Ruh Üzerine*. Çev. L.L. Basut & S. Babür. İstanbul: Bilgesu Yayınları.
- Bell C. (1826) On the nervous circle which connects the voluntary muscles with the brain. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, 116: 163–173.
- Cvetkovich, A. (2003) *An Archive of Feelings: Trauma, Sexuality, and Lesbian Public Cultures*. Duke University Press Books.
- Cvetkovich, A. (2021) *Depresyon: Toplumsal Bir His*. Çev. Z. Ertan. Sel Yayıncılık.
- Ramos-Zayas, A. (2011) Learning affect, embodying race: Youth, Blackness, and neoliberal emotions in Latino Newark. *Transforming Anthropology*, 19 (2): 86-104.
- Sherrington C.S. haz. (1906) *The integrative action of the nervous system*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schleip, R. (2012) Fascia as a sensory organ. A target of myofascial manipulation. Dalton, E. haz. *Dynamic Body Exploring Form, Expanding Function* içinde. Oklahoma City, OK: Freedom From Pain Institute: 137-163.